

M. TULLII CICERONIS  
PRO L. MURENA ORATIO.

Quod precatus a dis immortalibus sum, iudices, more insti-<sup>1</sup>  
tutoque maiorum illo die, quo auspicato comitiis centuriatis  
L. Murenam consulem renuntiavi, ut ea res mihi, fidei magistra-  
tisque meo, populo plebique Romanae bene atque feliciter eve-  
niret, idem precor ab iisdem dis immortalibus ob eiusdem hominis  
consulatum una cum salute obtinendum, et ut vestrae mentes  
atque sententiae cum populi Romani voluntatibus suffragiisque  
consentiant, eaque res vobis populoque Romano pacem, tranquilli-  
tatem, otium concordiamque adferat. Quodsi illa sollemnis comi-  
tiorum precatio consularibus auspiciis consecrata tantam habet in  
se vim et religionem, quantam rei publicae dignitas postulat,  
idem ego sum precatus, ut iis quoque hominibus, quibus hic  
consulatus me rogante datus esset, ea res fauste, feliciter prospere-  
que eveniret. Quae cum ita sint, iudices, et cum omnis<sup>2</sup>  
deorum immortalium potestas aut translata sit ad vos aut certe  
communicata vobiscum, idem consulem vestrae fidei commendat,  
qui antea dis immortalibus commendavit, ut eiusdem hominis  
voce et declaratus consul et defensus beneficium populi Romani  
cum vestra atque omnium civium salute tueatur.

Et quoniam in hoc officio studium meae defensionis ab ac-  
cusatoribus atque etiam ipsa susceptio causae reprehensa est,  
antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca di-  
cam, non quo mihi potior hoc quidem in tempore sit officii mei  
quam huiusce salutis defensio, sed ut meo facto vobis probato  
maiore auctoritate ab huius honore, fama fortunisque omnibus<sup>2</sup>  
inimicorum impetus propulsare possim. Et primum M. Catoni<sup>3</sup>

vitam ad certam rationis normam derigenti et diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato me et consulem et legis ambitus latorem et tam severe gesto consulatu causam L. Murenæ attingere. Cuius reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, iudices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi quam a consule? Quis mihi in re publica potest aut debet esse coniunctior quam is, cui res publica a me una cum consulatu tradetur sustinenda magnis meis laboribus et periculis sustentata? Quodsi in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is periculum iudicii præstare debet, qui se nexu obligavit, profecto etiam rectius in iudicio consulis designati is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani defensorque periculi esse <sup>4</sup> debebit. Ac si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publice constitueretur, is potissimum summo honore adfecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus adferret ad dicendum auctoritatis quam facultatis. Quodsi e portu solventibus ii, qui iam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent et tempestatum rationem et prædonum et locorum, quod natura fert, ut iis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur, quo tandem me esse animo oportet prope iam ex magna iactatione terram videntem in hunc, cui video maximas tempestates esse subeundas? Quare, si est boni consulis non solum videre, quid agatur, verum etiam providere, quid futurum sit, ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit duos consules in re publica <sup>5</sup> Kalendis Ianuariis esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas quam res publica consulem ad <sup>3</sup> communem salutem defendendam vocare. Nam quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihi met ipsi iam pridem tuleram de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim, si largitionem factam esse confiterer idque recte factum esse defenderem, facerem improbe, etiamsi alius legem tulisset; cum vero nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, <sup>6</sup> quod meam defensionem latio legis impediat? Negat esse eius-

dem severitatis Cato Catilinam exitium rei publicae intra moenia molientem verbis et paene imperio ex urbe expulisse et nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis et misericordiae, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter, illam vero gravitatis severitatisque personam non appetivi, sed ab re publica mihi impositam sustinui, sicut huius imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quodsi tum, cum res publica vim et severitatem desiderabat, vici naturam et tam vehemens fui, quam cogebam, non quam volebam, nunc, cum omnes me causae ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturae meae consuetudinique servire! Ac de officio defensionis meae ac de ratione accusationis tuae fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, iudices, non minus hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpici, conquestio quam Catonis accusatio commovebat, qui gravissime et acerbissime ferre se dixit me familiaritatis necessitudinisque oblitum causam L. Murenae contra se defendere. Huic ego, iudices, satis facere cupio vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est vere accusari in amicitia, tum etiam, si falso accuseris, non est neglegendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia pro nostra necessitudine et debuisse confiteor et praestitisse arbitror. Nihil tibi consulatum petenti a me defuit, quod esset aut ab amico aut a gratioso aut a consule postulandum. Abiit illud tempus; mutata ratio est. Sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenae, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse, contra salutem nihil debere. Neque enim, si tibi tum, cum peteres consulatum, adfui, nunc, cum Murenam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Murena, iudices, et magna et vetus amicitia est, quae in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quae si causa non esset, tamen vel dignitas hominis vel honoris eius, quem adeptus est, amplitudo summae mihi superbiae crudelitatisque famam inussisset, si hominis et suis et populi Romani ornamentis am-

plissimi causam tanti periculi repudiassem. Neque enim iam mihi licet neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini, sic censeo, quos labores beneficii adipiscendi spe suscepis, eos, cum adeptus sis, deponere, esse hominis et astuti et ingrati. Quodsi licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiae, nulla superbiae, nulla inhumanitatis culpa suscipitur, ego vero libenter desino; sin autem fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit, nimirum haec causa est eius modi, quam nec industrius quisquam nec misericors nec officiosus deserere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam adversariis amicorum tuorum de iure consulentibus respondere, et si turpe existimas te advocato illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere, noli tam esse iniustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa removisset, et si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si idem ceteris, a quibus intellego tuam gratiam magni aestimari, accidisset, in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini umquam infimo maiores nostri patronum deesse voluerunt. Ego vero, iudices, ipse me existimarem nefarium, si amico, crudelem, si misero, superbum, si consuli defuissem. Quare, quod dandum est amicitiae, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco; quodtribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici studium pro amici periculo dicere.

<sup>5</sup>  
11 Intellego, iudices, tres totius accusationis partes fuisse, et earum unam in reprehensione vitae, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quae gravissima debebat esse, ita fuit infirma et levis, ut illos lex magis quaedam accusatoria quam vera male dicendi facultas de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Obiecta est enim Asia; quae ab hoc non ad voluptatem et luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. Qui si

adulescens patre suo imperatore non meruisset, aut hostem aut patris imperium timuisse aut a parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium praetextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter gestis paene simul cum patre triumpharet? Hic vero, iudices, et fuit in Asia et viro fortissimo,<sup>12</sup> parenti suo, magno adiumento in periculis, solacio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et si habet Asia suspicionem luxuriae quandam, non Asiam numquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse laudandum est. Quam ob rem non Asiae nomen obiciendum Murenae fuit, ex qua laus familiae, memoria generi, honos et gloria nomini constituta est, sed aliquod aut in Asia susceptum aut ex Asia deportatum flagitium ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis, patre imperatore libentissime meruisse pietatis, finem stipendiorum patris victoriam ac triumphum fuisse felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus occupavit. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum est, si vere<sup>6</sup> obicitur, vehementis accusatoris, sin falso, maledici conviciatoris.<sup>13</sup> Quare, cum ista sis auctoritate, non debes, Marce, adripere maledictum ex trivio aut ex scurrarum aliquo convicio neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare, sed circumspicere, quibus praeterea vitiis adfectum esse necesse sit eum, cui vere istud obici possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit, neque in solitudine neque in convivio moderato atque honesto. Tempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi adripis hoc, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum, relinquis illa, quibus remotis hoc vitium omnino esse non potest? Nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumptus ostenditur, et, cum ea non reperiantur, quae voluptatis nomen habent, quamquam vitiosa sunt, in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriae reperturum putas? Nihil igitur<sup>14</sup> in vitam L. Murenae dici potest, nihil, inquam, omnino, iudices. Sic a me consul designatus defenditur, ut eius nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum

in vita proferatur. Bene habet; iacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione virum bonum atque integrum hominem defendimus. Quo constituto facilius est mihi aditus ad contentionem dignitatis, quae pars altera fuit accusationis.

- 15 Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriae ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem adgredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate a te vinci potuerit neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum, facis, ut rursus plebes in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplae et honestae familiae plebeiae, et proavus
- 16 L. Murenæ et avus praetor fuit, et pater cum amplissime atque honestissime ex praetura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is iam patri debitus a filio petebatur. Tua vero nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus litteratis et historicis est notior, populo vero et suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco, avus nulla inlustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda memoria est nobilitatis tuae. Quare ego te semper in nostrum numerum adgregare soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere. Nec mihi umquam minus in Q. Pompeio, novo homine et fortissimo viro, virtutis esse visum est quam in homine nobilissimo, M. Aemilio. Etenim eiusdem animi atque ingenii est posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sua virtute renovare. Quamquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus ne ignobilitas generis obiceretur, meo labore esse perfectum, qui non modo Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis fortissimis viris, sed his recentibus, Mariis et Didiis et Caeliis, commemorandis iacebant. Cum vero ego tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis
- 8  
17

nobilitati quam virtuti pateret, non arbitrabar, cum ex familia vetere et inlustri consul designatus ab equitis Romani filio consule defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro, peterem; superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quodsi id crimen homini novo esse deberet, profecto mihi neque inimici neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in utroque dignitas; videamus cetera.

Quaesturam una petiit, et sum ego factus prior.' Non est respondendum ad omnia. Neque enim vestrum quemquam fugit, cum multi pares dignitate fiant, unus autem primum locum solus possit obtinere, non eundem esse ordinem dignitatis et renuntiationis, propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem sit persaepe eadem omnium. Sed quaestura utriusque prope modum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia provinciam tacitam et quietam, tu illam, cui, cum quaestores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam et inlustrem quam negotiosam et molestam. Consedit utriusque nomen in quaestura. Nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus cognoscique posset.

Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur. Ab utroque dissimillima ratione transactum est. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi plenam sollicitudinis ac stomachi secutus est; ius civile didicit, multum vigilavit, laboravit, praesto multis fuit, multorum stultitiam perpressus est, adrogantiam pertulit, difficultatem exorbuit; vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus et grata omnibus unum hominem elaborare in ea scientia, quae sit multis profutura. Quid Murena interea? Fortissimo et sapientissimo viro, summo imperatori legatus, L. Lucullo, fuit; qua in legatione duxit exercitum, signa contulit, manum conseruit, magnas copias hostium fudit, urbes partim vi, partim obsidione cepit, Asiam istam refertam et eandem delicatam sic obiit, ut in ea neque avaritiae neque luxuriae vestigium reliquerit; maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res et magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque haec quamquam praesente L. Lucullo loquor, tamen ne ab

ipso propter periculum nostrum concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris testata sunt omnia, quibus L. Lucullus tantum huic laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator neque invidus tribuere alteri in communicanda gloria  
 21 debuit. Summa in utroque est honestas, summa dignitas; quam ego, si mihi per Servium liceat, parem atque in eadem laude ponam. Sed non licet; agit rem militarem, insectatur totam hanc legationem, adsiduitatis et operarum harum cotidianarum putat esse consulatum. 'Apud exercitum mihi fueris', inquit, 'tot annis forum non attigeris; afueris tam diu et, cum tam longo intervallo veneris, cum his, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas?' Primum ista nostra adsiduitas, Servi, nescis quantum interdum adferat hominibus fastidii, quantum satietatis. Mihi quidem vehementer expediit positam in oculis esse gratiam; sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi et tu item fortasse; verum tamen utrique nostrum de-  
 22 siderium nihil obfuisset. Sed ut hoc omisso ad studiorum atque artium contentionem revertamur, qui potes dubitare, quin ad consulatum adipiscendum multo plus adferat dignitatis rei militaris quam iuris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat; te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat; tu actionem instituis, ille aciem instruit; tu caves, ne tui consultores, ille, ne urbes aut castra capiantur; ille tenet et scit, ut hostium copiae, tu, ut aquae pluviae arceantur; ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. Ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omni-  
 10 bus. Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit, haec orbem terrarum parere huic imperio coegit; omnes urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia et haec forensis laus et industria latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis. Simulatque increpuit suspicio tumultus, artes ilico nostrae conticescunt.

23 Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris tamquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tanto opere dilexisti, praeclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiae, gravitatis,



iustitiae, fidei, ceteris omnibus, consulatu et omni honore semper dignissimum iudicavi; quod quidem ius civile didicisti, non dicam operam perdidisti, sed illud dicam, nullam esse in ista disciplina munitam ad consulatum viam. Omnes enim artes, quae nobis populi Romani studia concilient, et admirabilem dignitatem et pergratam utilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis,<sup>11</sup> qui militari laude antecellunt; omnia enim, quae sunt in imperio<sup>24</sup> et in statu civitatis, ab his defendi et firmari putantur; summa etiam utilitas, si quidem eorum consilio et periculo cum re publica, tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est et plena dignitatis facultas, quae saepe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione et senatus et populi et eorum, qui res iudicant, mentes permovere. Quaeritur consul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines saepe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt, praesertim cum haec eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat. Quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Primum dignitas in tam<sup>25</sup> tenui scientia non potest esse; res enim sunt parvae, prope in singulis litteris atque interpunctionibus verborum occupatae. Deinde, etiamsi quid apud maiores nostros fuit in isto studio admirationis, id enuntiatis vestris mysteriis totum est contemptum et abiectum. Posset agi lege necne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia, qui consulebantur; a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebatur. Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit et singulis diebus ediscendis fastos populo proposuerit et ab ipsis capsis iuris consultorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne dierum ratione per-vulgata et cognita sine sua opera lege agi posset, verba quaedam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Cum hoc fieri<sup>12</sup> bellissime posset: 'Fundus Sabinus meus est' — 'Immo meus',<sup>26</sup> deinde iudicium, noluerunt. 'Fundus', inquit, 'qui est in agro, qui Sabinus vocatur' — satis verbose; cedo quid postea? 'eum ego ex iure Quiritium meum esse aio'; — quid tum? 'inde ibi ego te ex iure manum consertum voco.' Quid

huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem iuris consultus tibicinis Latini modo. 'Unde tu me', inquit, 'ex iure manum consertum vocasti, inde ibi ego te revoco.' Praetor interea ne pulchrum se ac beatum putaret atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est cum ceteris rebus absurdum, tum vero in illo: 'Suis utrisque superstitionibus praesentibus istam viam dico; ite viam.' Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. 'Redite viam.' Eodem duce redibant. Haec iam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur, homines, cum recte atque in loco constitissent, iuberi abire, ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia: 'Quando te in iure conspicio' et haec: 'Anne tu dicis, qua ex causa vindicaveris?' Quae dum erant occulta, necessario ab iis, qui ea tenebant, petebantur; postea vero pervulgata atque in manibus iactata et excussa inanissima prudentiae reperta sunt, fraudis autem et stultitiae plenissima.

<sup>27</sup> Nam cum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iure consultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt; horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt. In omni denique iure civili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt, ut, quia in alicuius libris exempli causa id nomen invenerant, putarunt omnes mulieres, quae coemptionem facerent, Gaias vocari. Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines tam ingeniosos post tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum diem tertium an perendinum, iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret.

<sup>13</sup><sub>28</sub> Itaque, ut dixi, dignitas in ista scientia consularis numquam fuit, quae tota ex rebus fictis commenticiisque constaret, gratiae vero multo etiam minus. Quod enim omnibus patet et aequè promptum est mihi et adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit, 'Licet consulere?' iam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quae neque extra Romam

usquam neque Romae rebus prolatis quidquam valet. Peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. Difficilis autem res ideo non putatur, quod et perpaucis et minime obscuris litteris continetur. Itaque si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me iuris consultum esse profitebor. Etenim, quae de scripto aguntur, scripta sunt omnia, neque tamen quidquam tam anguste scriptum est, quo ego non possim qua de re agitur addere; quae consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis, idem videre respondiisse, quod Servius; sin aliter, etiam controversum ius nosse et tractare videre. Quapropter non solum illa gloria militaris vestris formulis atque actionibus anteponenda est, verum etiam dicendi consuetudo longe et multum isti vestrae exercitationi ad honorem antecellit. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse, post, cum id adsequi non potuissent, istuc potissimum sunt delapsi. Ut aiunt in Graecis artificibus eos auloedos esse, qui citharoedi fieri non potuerint, sic nos videmus, qui oratores evadere non potuerint, eos ad iuris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quaedam, ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa atque decreta et evertuntur saepe dicendo et sine defensione oratoris firma esse non possunt. In qua si satis profecissem, parcius de eius laude dicerem; nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt aut fuerunt.

Duae sunt artes, quae possint locare homines in amplissimo gradu dignitatis, una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur, ab illo belli pericula repelluntur. Ceterae autem virtutes ipsae per se multum valent, iustitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intellegunt. Sed nunc de studiis ad honorem apposis, non de insita cuiusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliqui motus novus bellicum canere coegit. Etenim, ut ait ingeniosus poëta et auctor valde bonus, 'proeliis promulgatis pellitur e medio' non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiae, sed etiam ipsa illa dominarum rerum, 'sapientia; vi geritur res, spernitur orator' non

solum odiosus in dicendo ac loquax, verum etiam 'bonus; horridus miles amatur'; vestrum vero studium totum iacet. 'Non ex iure manum consertum, sed ferro', inquit, 'rem repetunt.' Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra soli; sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps.

31 Verum haec Cato nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat et oblitos esse bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. Quod ego longe secus existimo, iudices; deque eo pauca disseram; neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quae cum Graecis gessimus, contemnenda sunt, derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curii, de Philippo T. Flaminini, de Aetolis M. Fulvii, de rege Perse L. Pauli, de Pseudophilippo Q. Metelli, de Corinthiis L. Mummi. Sin haec bella gravissima victoriaeque eorum bellorum clarissimae fuerunt, cur Asiaticae nationes atque ille a te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho gessisse video; cuius belli victor L. Scipio aequa parta cum P. fratre gloria, quam laudem ille Africa oppressa cognomine ipso prae se ferebat, eandem hic sibi ex Asiae  
32 nomine adsumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui; quo ille, cum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquam esset profectus, si cum muliereculis bellandum arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur, cum ipse paulo ante Hannibale ex Italia expulso, ex Africa eiecto, Carthagine oppressa maximis periculis rem publicam liberasset, nisi illud  
15 grave bellum et vehemens putaretur. Atqui si diligenter, quid Mithridates potuerit et quid effecerit et qui vir fuerit, consideraris, omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones; quem L. Sulla maximo et fortissimo exercitu, pugnax et acer et non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, cum bellum invectum totam in Asiam confecisset, cum pace dimisit; quem L. Murena, pater huiusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit; qui rex sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes et copias belli tantum spe conatuque valuit,

ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis coniuncturum <sup>33</sup> putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur, alterius res et terra et mari calamitosae vehementer et opes regis et nomen auxerunt; L. Luculli vero res tantae exstiterunt, ut neque maius bellum commemorari possit neque maiore consilio et virtute gestum. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum moenia constitisset eamque urbem sibi Mithridates Asiae ianuam fore putasset, qua effracta et revulsa tota pateret provincia, perfecta ita a Lucullo haec sunt omnia, ut et urbs fidelissimorum sociorum defenderetur et omnes copiae regis diuturnitate obsessionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu acerrimis ducibus hostium classis Italiam spe atque animis inflata peteret, mediocri certamine et parva dimicatione commissam arbitraris? Mitto proelia, praetereo oppugnationes oppidorum; expulsus regno tandem aliquando tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut se rege Armeniorum adiuncto novis opibus copiisque renovarit. Ac si mihi nunc de rebus gestis esset <sup>16</sup> nostri exercitus imperatorisque dicendum, plurima et maxima proelia commemorare possem. Sed non id agimus. Hoc dico: si <sup>34</sup> bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset, neque tanta cura senatus et populus Romanus suscipiendum putasset neque tot annos gessisset neque tanta gloria L. Lucullus, neque vero eius belli conficiendi negotium tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset. Cuius ex omnibus pugnis, quae sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quae cum rege commissa est et summa contentione pugnata. Qua ex pugna cum se ille eripuisset et Bosphorum confugisset, quo exercitus adire non posset, etiam in extrema fortuna et fuga animuū tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius regno possesso ex omnibus oris ac notis sedibus hoste pulso tamen tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quae ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum confectum iudicaret. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos tot proeliis tot imperatores bella gesserunt, cuius expulsi et eiecti vita tanti aestimata est, ut morte eius nuntiata denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in

bello L. Murenam legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus, et hanc eius operam non minus ad consulatum adipiscendum quam hanc nostram forensem industriam dignitatis habuisse.

<sup>17</sup> At enim in praeturae petitione prior renuntiatus est Servius.  
<sup>35</sup> Pergitisne vos tamquam ex syngrapha agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuiquam dederit, eundem in reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus aut nox interposita saepe et perturbat omnia, et totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Saepe etiam sine ulla aperta causa fit aliud atque existimaris, ut nonnumquam ita factum esse etiam  
<sup>36</sup> populus admiretur, quasi vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opera, gratia, nobilitate a M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum humanitate, sapientia, integritate antecellentem a Cn. Mallio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, a Q. Maximo? Non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intellegi potuit. Nam, ut tempestates saepe certo aliquo caeli signo commoventur, saepe improvise nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa concitantur, sic in hac comitiorum tempestate populari saepe intellegas, quo signo commota sit, saepe ita obscura causa est, ut casu excitata esse videatur.

<sup>18</sup> Sed tamen, si est reddenda ratio, duae res vehementer in  
<sup>37</sup> praetura desideratae sunt, quae ambae in consulatu multum Murenae profuerunt, una exspectatio muneris, quae et rumore nonnullo et studiis sermonibusque competitorum creverat, altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnes et liberalitatis et virtutis suae testes habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. Nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comitiis L. Murenae praesto fuit, et munus amplissimum, quod  
<sup>38</sup> petitio praeturae desiderarat, praetura restituit. Num tibi haec

parva videntur adiumenta et subsidia consulatus? Voluntas militum? quae cum per se valet multitudine, cum apud suos gratia, tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet suffragatio militaris; imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio: 'Me saucium recreavit, me praeda donavit; hoc duce castra cepimus, signa contulimus; numquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumpsit ipse; cum fortis est, tum etiam felix.' Hoc quanti putas esse ad famam hominum ac voluntatem? Etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit praerogativae, quid mirum est in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse?

Sed si haec leviora ducis, quae sunt gravissima, et hanc **19** urbanam suffragationem militari anteponis, noli ludorum huius elegantiam et scaenae magnificentiam valde contemnere; quae huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam populum ac vulgus imperitorum ludis magno opere delectari? Minus est mirandum. Quamquam huic causae id satis est; sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare, si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum eam L. Murenae apud populum **39** profuisse. Sed si nosmet ipsi, qui et ab delectatione communi negotiis impedimur et in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur et ducimur, **40** quid tu admirere de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex haec, quae ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fatentur; quod ego in mea petitione sensi. Nam nos quoque habuimus scaenam competitorum. Quodsi ego, qui trinos ludos aedilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar, tibi, qui casu nullos feceras, nihil huius istam ipsam, quam irrides, argenteam scaenam adversatam putas? **41**

Sed haec sane sint paria omnia, sit par forensis opera militari, militaris suffragatio urbanae, sit idem magnificentissimos et nullos umquam fecisse ludos; quid? in ipsa praetura nihilne

20 existimas inter tuam et huius sortem interfuisse? Huius sors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi optabamus, iuris dicundi; in qua gloriam conciliat magnitudo negotii, gratiam aequitatis largitio; qua in sorte sapiens praetor, qualis hic fuit, offensionem vitat aequabilitate decernendi, benevolentiam adiungit lenitate audiendi; egregia et ad consulatum apta provincia, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis ad extremum ludorum voluptate  
 42 concluditur. Quid tua sors? Tristis, atrox, quaestio peculatus ex altera parte lacrimarum et squaloris, ex altera plena calumniatorum atque indicum; cogendi iudices inviti, retinendi contra voluntatem; scriba damnatus, ordo totus alienus; Sullana gratificatio reprehensa, multi viri fortes et prope pars civitatis offensa; lites severe aestimatae; cui placet, obliviscitur, cui dolet, meminit. Postremo tu in provinciam ire noluisti. Non possum id in te reprehendere, quod in me ipso et praetore et consule probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. Habuit proficiscens dilectum in Umbria; dedit ei facultatem res publica liberalitatis, qua usus multas sibi tribus, quae municipiis Umbriae conficiuntur, adiunxit; ipsa autem in Gallia ut nostri homines desperatas iam pecunias exigerent, aequitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romae scilicet amicis praesto fuisti; fateor; sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, a quibus provincias contemni intellegant.

21  
 43 Et quoniam ostendi, iudices, parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Murena atque in Sulpicio fuisse, dicam iam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior Servius, et ea dicam vobis audientibus amisso iam tempore, quae ipsi soli re integra saepe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persaepe tibi dixi; et in iis rebus ipsis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi solitus sum dicere magis te fortem accusatorem mihi videri quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores et minae, quibus tu cotidie uti solebas, sunt fortis viri, sed et populi opinionem a spe adipiscendi avertunt et amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit (neque in uno aut altero animadversum est, sed iam in pluribus), simulatque candidatus

accusationem m  
 Quid ergo? acc  
 menter placet  
 Petitozem eg  
 magnis copis  
 mihi inquisitio  
 quam suffrago  
 ditiae, non de  
 iam hoc novo  
 vultu candida  
 et facultatis  
 sum? iacet,  
 illum accusa  
 quaerere?  
 modi de car  
 ponunt; aut  
 indicio et acc  
 Accedit  
 omnem cura  
 ponere. Adm  
 nimirum om  
 bus possis h  
 mum, exturb  
 defendatur.  
 qui non aper  
 amicissimoru  
 petendi et de  
 studium ess  
 laborem. It  
 cusationem e  
 struat. Unu  
 te de curicu  
 transtulisses,  
 vehementer  
 accusandi de  
 ista ratione  
 non deerat;  
 Cicerone pro



accusationem meditari visus est, ut honorem desperasse videatur. Quid ergo? acceptam iniuriam persequi non placet? Immo vehementer placet; sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. 44  
 Petitorem ego, praesertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copiis et in forum et in campum deduci volo; non placet mihi inquisitio candidati praenuntia repulsae, non testium potius quam suffragatorum comparatio, non minae magis quam blanditiae, non denuntiato potius quam persalutatio, praesertim cum iam hoc novo more omnes fere domos omnium concursent et ex vultu candidatorum coniecturam faciant, quantum quisque animi et facultatis habere videatur. 'Videsne tu illum tristem, demis- 45  
 sum? iacet, diffidit, abiecit hastas.' Serpit hic rumor. 'Scis tu illum accusationem cogitare, inquirere in competitores, testes quaerere? Alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.' Eius modi de candidato rumore amici intimi debilitantur, studia deponunt; aut totam rem abiciunt aut suam operam et gratiam iudicio et accusationi reservant.

Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus totum animum atque 22  
 omnem curam, operam diligentiamque suam in petitione non possit ponere. Adiungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima. Magnum est enim te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, praesertim non inopem neque infirmum, exturbare, qui et per se et per suos et vero etiam per alienos defendatur. Omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus et, qui non aperte inimici sumus, etiam alienissimis in capitis periculis amicissimorum officia et studia praestamus. Quare ego expertus et 46  
 petendi et defendendi et accusandi molestiam sic intellexi, in petendo studium esse acerrimum, in defendendo officium, in accusando laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem et petitionem consulatus diligenter adornet atque instruat. Unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu cum te de curriculo petitionis deflexisses animumque ad accusandum transtulisses, si existimasti te utrique negotio satis facere posse, vehementer errasti. Quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumpseris? (Legem ambitus flagitasti, quae tibi 23  
 non deerat; erat enim severissime scripta Calpurnia. Gestus est

mos et voluntati et dignitati tuae. Sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset; petitioni vero  
 47 refragata est. Poena gravior in plebem tua voce efflagitata est; commoti animi tenuiorum; exsilium in nostrum ordinem. Concessit senatus postulationi tuae, sed non libenter duriores fortunae communi condicionem te auctore constituit. Morbi excusationi poena addita est; voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est aut incommodo morbi etiam ceteri vitae fructus relinquendi. Quid ergo? haec quis tulit? Is, qui auctoritati senatus, voluntati tuae paruit, denique is tulit, cui minime proderant. Illa, quae mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? Confusionem suffragiorum flagitasti, prerogationem legis Maniliae, aequationem gratiae, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti atque in suis vicinitatibus et municipiis gratiosi tulerunt a tali viro esse pugnatum, ut omnes et dignitatis et gratiae gradus tollerentur. Idem editicios iudices esse voluisti, ut odia occulta civium, quae tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cuiusque erumperent. Haec omnia tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsaepiebant.

48 Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuae non tacente me maxima, de qua ab homine ingeniosissimo et copiosissimo, Q. Hortensio, multa gravissime dicta sunt. Quo etiam mihi durior locus est dicendi datus, ut, cum ante me et ille dixisset et vir summa dignitate et diligentia et facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causae, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus fere versor et, quoad possum, iudices, occurro vestrae satie-  
 24 tati.) Sed tamen, Servi, quam te securim putas iniecisse petitioni tuae, cum populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem com-  
 49 parares deposita atque abiecta petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum, maestos amicos; observationes, testificationes, seductiones testium, secessiones subscriptorum animadvertabant, quibus rebus cretae ipsae candidatorum obscuriores videri solent; Catilinam interea alacrem atque laetum, stipatum choro iuventutis, vallatum indicibus atque sicariis, inflatum cum spe

multorum, tum collegae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluentem colonorum Arretinorum et Faesulanorum exercitu; quam turbam dissimillimo ex genere distinguebant homines percussi Sullani temporis calamitate. Vultus ipsius erat plenus furoris, oculi sceleris, sermo adrogantiae, sic ut ei iam exploratus et domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat, Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorum; mihi vim denuntiabat, rei publicae minabatur. Quibus rebus <sup>25</sup><sub>50</sub> qui timor bonis omnibus iniectus sit quantaque desperatio rei publicae, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle; vosmet ipsi vobiscum recordamini. Meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percrebuisent, quas habuisse in contione domestica dicebatur, cum miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse nisi eum, qui ipse miser esset; integrorum et fortunatorum promissis saucios et miseros credere non oportere; quare, qui consumpta replere, erepta recipere vellent, spectarent, quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet; minime timidum et valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux et signifer calamitosorum — tum igitur his rebus au- <sup>51</sup>ditis meministis fieri senatus consultum referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie frequenti senatu Catilinam excitavi atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quae ad me adlatæ essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit atque induit. Tum enim dixit duo corpora esse rei publicae, unum debile infirmo capite, alterum firmum sine capite; huic, si ita de se meritum esset, caput se vivo non defuturum. Congemuit senatus frequens neque tamen satis severe pro rei indignitate decrevit; nam partim ideo fortes in discernendo non erant, quia nihil timebant, partim, quia timebant nimium. Erupit e senatu triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat, praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti ac denuntianti respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum. His tum <sup>26</sup><sub>52</sub> rebus commotus, et quod homines iam tum coniuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum

cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum et cum illa lata insignique lorica, non quae me tegetet (etenim sciebam Catilinam non latus aut ventrem, sed caput et collum solere petere), verum ut omnes boni animadverterent et, cum in metu et periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem praesidiumque concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissiore in petendo putarent, Catilinam et spe et cupiditate inflammatum viderent, omnes, qui illam ab re publica pestem depellere cupiebant, ad Murenam  
 53 se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, praesertim cum incubuit ad virum bonum et multis aliis adiumentis petitionis ornatum. Qui cum honestissimo patre atque maioribus, modestissima adulescentia, clarissima legatione, praetura probata in iure, grata in munere, ornata in provincia petisset diligenter, et ita petisset, ut neque minanti cederet neque cuiquam minaretur, huic mirandum est magno adiumento Catilinae subitam spem consulatus adipiscendi fuisse?

Nunc mihi tertius ille locus est reliquus orationis de ambitus  
 54 criminibus perpurgatus ab his, qui ante me dixerunt, a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus; quo in loco C. Postumo, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indiciis et de deprehensis pecuniis, adulescenti ingenioso et bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis, M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatus consulto, de re publica respondebo.

27  
 55 (Sed pauca, quae meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum saepe antea, iudices, et ex aliorum miseriis et ex meis curis laboribusque cotidianis fortunatos eos homines iudicarem, qui remoti a studiis ambitionis otium ac tranquillitatem vitae secuti sunt, tum vero in his L. Murenæ tantis tamque improvisis periculis ita sum animo adfectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum condicionem neque huius eventum fortunamque miserari, qui primum, dum ex honoribus continuis familiae maiorumque suorum in hunc adscendere gradum dignitatis conatur, venit in periculum, ne et ea, quae a maioribus relicta, et haec, quae ab ipso parta sunt, amittat, deinde propter studium novae laudis  
 56 etiam in veteris fortunae discrimen adducitur. Quae cum sunt gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accu-

stotes, non qu  
 accusandi ad in  
 Salpicium, q  
 contentione  
 vetus, ut ad i  
 complures pro  
 Ser. Sulpiciu  
 sarii munitione  
 rena nulla re  
 videbatur in  
 multis etiam  
 Responde  
 mihi videtur  
 rius in qua  
 si nihil deli  
 stitit; sin au  
 est, qui alie  
 De Po  
 Veni  
 totius accu  
 mens, ut  
 pertimesca  
 precabor, n  
 tribunatus,  
 que ne ea  
 ut multis  
 terrores h  
 cum acens  
 fides, sum  
 Romani, q  
 dicere and  
 L. Cottae  
 rem illam  
 adversarii  
 traditum  
 tissimo vi  
 manus eri

satores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderint. Nam ut omittam Servium Sulpicium, quem intellego non iniuria L. Murenæ, sed honoris contentione permotum, accusat paternus amicus, C. Postumus, vetus, ut ait ipse, vicinus ac necessarius, qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit; accusat Ser. Sulpicius, sodalis filius, cuius ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant; accusat M. Cato, qui cum a Murena nulla re umquam alienus fuit, tum ea condicione nobis videbatur in hac civitate natus, ut eius opes et ingenium praesidio multis etiam alienissimis, exitio vix cuiquam inimico esse deberent.

Respondebo igitur Postumo primum, qui nescio quo pacto <sup>57</sup> mihi videtur praetorius candidatus in consularem quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. Cuius competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit; sin autem eorum aliquis largitus est, expetendus ei amicus est, qui alienam potius iniuriam quam suam persequatur.)

De Postumi criminibus, de Servii adulescentis.

Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum ac robur <sup>28</sup><sub>58</sub> totius accusationis; qui tamen ita gravis est accusator et vehemens, ut multo magis eius auctoritatem quam criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatus, ne quid totius vitae splendor et gravitas noceat, denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quae ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus et duos terrores huius imperii, Carthaginem Numantiamque, deleverat, cum accusavit L. Cottam. Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Saepe hoc maiores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottae profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, ut nimis adversarii viribus abiectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam <sup>59</sup> traditum memoriae est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad eius perniciem populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum

opibus et populus universus et sapientes ac multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam adferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum, 60 in periculo vero et in pernicie civium repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa iudicasset, iniquam legem, iudices, et miseram condicionem instituet periculis hominum, si existimabit iudicium accusatoris in reum pro aliquo praeiudicio valere oportere.

29 Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium vituperare non possum; nonnulla forsitan conformare et leviter emendare possim. 'Non multa peccas', inquit illi fortissimo viro senior magister, 'sed peccas; te regere possum.' At ego non te; verissime dixerim peccare te nihil neque ulla in re te esse huius modi, ut corrigendus potius quam leviter inflectendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem et excelsum. Accessit istuc doctrina non moderata nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulo asperior et durior, quam aut veritas aut 61 natura patitur. Et quoniam non est nobis haec oratio habenda aut in imperita multitudine aut in aliquo conventu agrestium, audacius paulo de studiis humanitatis, quae et mihi et vobis nota et iucunda sunt, disputabo. In M. Catone, iudices, haec bona, quae videmus divina et egregia, ipsius scitote esse propria; quae nonnumquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, verum a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cuius inventorum aemuli Stoici nominantur. Huius sententiae sunt et praecepta eius modi: sapientem gratia numquam moveri, numquam cuiusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse nisi stultum et levem; viri non esse neque exorari neque placari; solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos, si mendicissimi, divites, si servitatem serviant, reges; nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt; omnia peccata esse paria; omne delictum scelus esse nefarium, nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum,

cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit; sapien-  
 tem nihil opinari, nullius rei paenitere, nulla in re falli, senten-  
 tiam mutare numquam. Haec homo ingeniosissimus, M. Cato, <sup>30</sup>  
 auctoribus eruditissimis inductus adripuit, neque disputandi causa, <sub>62</sub>  
 ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani: cave  
 quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt miseri  
 et calamitosi: sceleratus et nefarius fueris, si quidquam miseri-  
 cordia adductus feceris. Fatetur aliquis se peccasse et eius de-  
 licti veniam petit: nefarium est facinus ignoscere. At leve de-  
 lictum est: omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam: fixum  
 et statutum est. Non re ductus es, sed opinione: sapiens nihil  
 opinatur. Errasti aliqua in re: maledici putat. Hac ex disci-  
 plina nobis illa sunt: 'Dixi in senatu me nomen consularis can-  
 didati delaturum.' Iratus dixisti. 'Numquam', inquit, 'sapiens  
 irascitur.' At temporis causa. 'Improbi', inquit, 'hominis est  
 mendacio fallere; mutare sententiam turpe est, exorari scelus,  
 misereri flagitium.' Nostri autem illi (fatebor enim, Cato, me <sup>63</sup>  
 quoque in adulescentia diffisum ingenio meo quaesisse adiumenta  
 doctrinae), nostri, inquam, illi a Platone et Aristotele, moderati  
 homines et temperati, aiunt apud sapientem valere aliquando  
 gratiam; viri boni esse misereri; distincta genera esse delictorum  
 et dispares poenas; esse apud hominem constantem ignoscendi  
 locum; ipsum sapientem saepe aliquid opinari, quod nesciat,  
 irasci nonnumquam, exorari eundem et placari, quod dixerit, in-  
 terdum, si ita rectius sit, mutare, de sententia decedere ali-  
 quando; omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas. Hos <sup>31</sup>  
 ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum ista natura detulisset, <sub>64</sub>  
 non tu quidem vir melior esses nec fortior nec temperantior nec  
 iustior (neque enim esse potes), sed paulo ad lenitatem propen-  
 sior. Non accusares nullis adductus inimicitis, nulla lacessitus  
 iniuria pudentissimum hominem summa dignitate atque honestate  
 praeditum; putares, cum in eiusdem anni custodia te atque  
 L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc rei publicae  
 vinculo esse coniunctum; quod atrociter in senatu dixisti, aut  
 non dixisses aut, si dixisses, mitiorem in partem interpretarere.  
 Ac te ipsum, quantum ego opinione auguror, nunc et animi quo- <sup>65</sup>  
 dam impetu concitatum et vi naturae atque ingenii elatum et

recentibus praeceptorum studiis flagrantem iam usus flectet, dies leniet, aetas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri praeceptores et virtutis magistri fines officiorum paulo longius, quam natura vellet, protulisse, ut, cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oporteret, consisteremus. 'Nihil ignoveris!' Immo aliquid, non omnia. 'Nihil gratiae concesseris!' Immo resistito gratiae, cum officium et fides postulabit. 'Misericordia commotus ne sis!' Etiam, in dissolvenda severitate; sed tamen est laus aliqua humanitatis. 'In sententia permaneto!'

66 Vero, nisi sententiam sententia aliqua vicerit melior. Huiusce modi Scipio ille fuit, quem non paenitebat facere idem, quod tu, habere eruditissimum hominem Panaetium domi; cuius oratione et praeceptis, quamquam erant eadem ista, quae te delectant, tamen asperior non est factus, sed, ut accepi a senibus, lenissimus. Quis vero C. Laelio comior, quis iucundior eodem ex studio isto, quis illo gravior, sapientior? Possum de L. Philo, de C. Galo dicere haec eadem, sed te domum iam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, commodiorem, communiorum, moderatiorem fuisse ad omnem rationem humanitatis? De cuius praestanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi, sed tamen naturae similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unum quemque nostrum pervenire potuit, ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est quam tibi. Sed si illius comitatem et facilitatem tuae gravitati severitatisque adperseris, non ista quidem erunt meliora, quae nunc sunt optima, sed certe condita iucundius.

32

67

Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causa nomen Catonis, remove auctoritatem, quae in iudiciis aut nihil valere aut ad salutem debet valere, congregere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato, quid adfers ad iudicium, quid arguis? Ambitum accusas; non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam; ambitum vero ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti senatus consultum me referente esse factum, si mercede obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus locus tributim et item prandia si vulgo essent data, contra legem Calpur-

niam factum  
facta haec vi  
candidatus m  
ritur; si fa  
Est igitur n  
quod nemini  
nitor omnib  
neque, cuius  
Quare doce  
contra legem

'Multi  
tum petenti  
'Quae fuit  
possim redd  
didato cons  
magis mira  
consuetudin  
nosum est  
num filios  
soleamus,  
campum M  
si omnes  
iudices; qu  
si illa offic  
introire, tot  
Postumus o  
ista multat  
exercitum  
hoc dico,  
nullius um  
At sect  
Hoc quidem  
tatoribus?  
sumus? H  
merendi au  
operam atq  
landum est



niam factum videri. Ergo, ita senatus si iudicat, contra legem facta haec videri, si facta sint, decernit, quod nihil opus est, dum candidatus morem gerit; nam, factum sit necne, vehementer quaeritur; si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest. <sup>68</sup> Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum, quod nemini dubium potest esse, id iudicare. Atque id decernitur omnibus postulantis candidatis, ut ex senatus consulto neque, cuius intersit, neque, contra quem sit, intellegi possit. Quare doce a L. Murena illa esse commissa; tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam.

‘Multi obviam prodierunt de provincia decedenti.’ Consula- <sup>33</sup> tum petenti solet fieri; eccui autem non proditur revertenti? ‘Quae fuit ista multitudo?’ Primum, si tibi istam rationem non possim reddere, quid habet admirationis tali viro adveniendi, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid? si etiam illud addam, quod a <sup>69</sup> consuetudine non abhorret, rogatos esse multos, num aut criminis est aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima saepe urbe deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, praesertim talis viri nomine rogatos? Quid? si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi sedent iudices; quid? si multi homines nostri ordinis honestissimi; quid? si illa officiosissima, quae neminem patitur non honeste in urbem introire, tota natio candidatorum, si denique ipse accusator noster Postumus obviam cum bene magna caterva sua venit, quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat; hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam non modo dignitati nullius umquam, sed ne voluntati quidem defuisse.

At sectabantur multi. Doce mercede; concedam esse crimen. <sup>34</sup> <sub>70</sub> Hoc quidem remoto quid reprehendis? ‘Quid opus est’, inquit, ‘sectatoribus?’ A me tu id quaeris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promoterendi aut referendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam atque adsestationem. Neque enim fieri potest neque postulandum est a nobis aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios

adsectentur totos dies; a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicae spatio honestamur, diligenter observari videmur et coli; tenuiorum amicorum et non occupatorum est ista adsiduitas, quorum copia bonis viris  
 71 et beneficis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato; sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit praeter ipsorum suffragium, tenue est; sin erit, ut suffragentur, nihil valent gratia; ipsi denique ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt. Atque haec a nobis petunt omnia neque ulla re alia, quae a nobis consequuntur, nisi hac opera sua compensari putant posse. Itaque et legi Fabiae, quae est de numero sectatorum, et senatus consulto, quod est L. Caesare consule factum, restiterunt. Nulla est enim poena, quae possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.

72 At spectacula sunt tributim data et ad prandium vulgo vocati. Etsi hoc factum a Murena omnino, iudices, non est, ab eius amicis autem more et modo factum est, tamen admonitus re ipsa recordor, quantum hae conquestiones in senatu habitae punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra aut patrum nostrorum memoria, quo haec, sive ambitio est sive liberalitas, non fuerit, ut locus et in circo et in foro daretur amicis et tribulibus? Haec homines tenuiores praemia commodaque a suis tribulibus vetere instituto adsequebantur ...

35  
 73 Quodsi accusatores criminantur Murenam per suum praefectum fabrum semel locum tribulibus suis dedisse, quid statuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas tribulium causa compararunt? Haec omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum crimina multitudine invita tua nimia diligentia, Servi, collecta sunt; in quibus tamen Murena senatus auctoritate defenditur. Quid enim? senatus num obviam prodire crimen putat? Non, sed mercede. Convince! Num sectari multos? Non, sed conductos. Doce! Num locum ad spectandum dare aut ad prandium invitare? Minime, sed vulgo. Quid est vulgo? Universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adulescens, qui et quo animo iam sit et qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis

voluit esse et ad hoc officium necessitudinis et ad reliquum tempus gratiosus, id erit eius vitrico fraudi aut crimini, nec, si virgo Vestalis, huius propinqua et necessaria, locum suum gladiatorium concessit huic, non et illa pie fecit et hic a culpa est remotus. Omnia haec sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum austere et Stoice Cato, negat verum <sup>74</sup> esse allici benevolentiam cibo, negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cenam petitionis causa si quis vocat, condemnetur? 'Quippe', inquit; 'tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula rei publicae petas fovendis hominum sensibus et deleniendis animis et adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium', inquit, 'a grege delicatae iuventutis an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas?' Horribilis oratio; sed eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedaemonii, auctores istius vitae atque orationis, qui cotidianis epulis in robore accumbunt, neque vero Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, melius quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborisque dispertiunt, res publicas suas retinuerunt; quorum alteri uno adventu nostri exercitus deleti sunt, alteri nostri imperii praesidio disciplinam suam legesque conservant. Quare noli, Cato, <sup>36</sup> <sub>75</sub> maiorum instituta, quae res ipsa, quae diuturnitas imperii comprobant, nimium severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. Is, cum epulum Q. Maximus P. Africani, patris sui, nomine populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus ac Stoicus, stravit pelliculis haedinis lectulos Punicanos et exposuit vasa Samia, quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus et non divini hominis Africani mors honestaretur; quem cum supremo eius die Maximus laudaret, gratias egit dis immortalibus, quod ille vir in hac re publica potissimum natus esset; necesse enim fuisse ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Huius in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis; <sup>76</sup> itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his haedinis pelliculis prae-

tura deiectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit; non amat profusas epulas, sordes et inhumanitatem multo minus; distinguit ratione officiorum ac temporum vicissitudinem laboris ac voluptatis. Nam quod ais nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum nisi dignitate, hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adiuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praesis, ut committam ego me tibi? Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te an te potius

77 a me, ut pro mea salute laborem periculumque suscipias? Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis et decipis. Nam si nomine appellari abs te cives tuos honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo quam tibi. Sin, etiam si noris, tamen per monitorem appellandi sunt, cur tu appellas, priusquam admonuit? Quid, quod, cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? Quid, quod, posteaquam es designatus, multo salutas neglegentius? Haec omnia ad rationem civitatis si derigas, recta sunt; sin perpendere ad disciplinae praecepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum, quae omnia maiores nostri comprobaverunt, nec candidatis ista benignitas adimenda est, quae liberalitatem magis significat quam largitionem.

37  
78 At enim te ad accusandum res publica adduxit. Credo, Cato, te isto animo atque ea opinione venisse; sed tu imprudentia laboris. Ego quod facio, iudices, cum amicitiae dignitatisque L. Murenae gratia facio, tum me pacis, otii, concordiae, libertatis, salutis, vitae denique omnium nostrum causa facere clamo atque testor. Audite, audite consulem, iudices, nihil dicam adrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de re publica cogitantem! Non usque eo L. Catilina rem publicam despexit atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. Latius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat, ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Troianus; a quo

79 numquam me consule dormientes opprimemini. Quaeris a me, ecquid ego Catilinam metuam. Nihil, et curavi, ne quis metueret, sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas; nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinae quam isti, qui illum

exercitum deseruisse dicuntur. Non enim deseruerunt, sed ab illo in speculis atque insidiis relictis in capite atque in cervicibus nostris restiterunt. Hi et integrum consulem et bonum imperatorem et natura et fortuna cum rei publicae salute coniunctum deici de urbis praesidio et de custodia civitatis vestris sententiis deturbari volunt. Quorum ego ferrum et audaciam reieci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meae saepe, iudices, his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis quam suis gladiis consecuti. Magni interest, iudices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, esse Kalendis Ianuariis in re publica duos consules. Nolite arbitrari, medio-<sup>80</sup>cribus consiliis aut usitatis viis aut toleranda audacia agi. Non lex improba, non perniciose largitio, non auditum aliquando aliquod malum rei publicae quaeritur: inita sunt in hac civitate consilia, iudices, urbis delendae, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque haec cives, cives, inquam, si hoc eos nomine appellari fas est, de patria sua et cogitant et cogitarunt. Horum ego cotidie consiliis occurro, audaciam debilito, scelere resisto. Sed moneo, iudices: in exitu iam est meus consulatus; nolite mihi subtrahere vicarium meae diligentiae, nolite adimere eum, cui rem publicam cupio tradere incolumem ab his tantis periculis defendendam.

Atque ad haec mala, iudices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato; nonne prospicis tempestatem anni tui? Iam enim hesternae contione intonuit vox perniciose designati tribuni, collegae tui; contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quae per hoc triennium agitata sunt, iam ab eo tempore, quo a L. Catilina et Cn. Pisone initum consilium senatus interficendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, iudices, quod tempus, qui dies, quae<sup>81</sup> nox, cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar atque evolem? Neque isti me meo nomine interficere, sed vigilantem consulem de rei publicae praesidio demovere volunt; nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere; id quod, mihi crede, et agunt et moluntur. Vident, quantum in te sit animi,

quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum rei publicae praesidii; sed, cum consulari auctoritate et auxilio spoliata vim tribuniciam viderint, tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros arbitrantur. Nam ne sufficiatur consul, non timent. Vident in tuorum potestate collegarum fore; sperant sibi D. Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, rem publicam sine praesidio obici posse. His tantis in rebus tantisque in periculis est tuum, M. Cato, qui mihi non tibi, sed patriae natus esse videris, videre, quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in re publica, consulem non cupidum, consulem, quod maxime tempus hoc postulat, fortuna constitutum ad amplexandum otium, scientia ad bellum gerendum, animo et usu, ad quod velis negotium.

39 Quamquam huiusce rei potestas omnis in vobis sita est, iudices; totam rem publicam vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam, si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio res publica, ut minuatur contra suum furorem imperatorum copia, ut maior facultas tribunis plebis detur depulso adversario seditionis ac discordiae concitandae. Idemne igitur delecti ex amplissimis ordinibus honestissimi atque sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis rei publicae, iudicaret? Mihi credite, iudices, in hac causa non solum de L. Murenae, verum etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus; nihil est iam, unde nos reficiamus aut ubi lapsi resistamus. Non solum minuenda non sunt auxilia, quae habemus, sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro — di immortales! sine gemitu hoc dici non potest — nonnemo etiam in illo sacrario rei publicae, in ipsa, inquam, curia nonnemo hostis est. Di faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinae nefarium latrocinium armatus opprimat, ego togatus vobis bonisque omnibus adiutoribus hoc, quod conceptum res publica periculum parturit, 85 consilio discutiam et comprimam. Sed quid tandem fiet, si haec elapsa de manibus nostris in eum annum, qui consequitur, redun-

darint? Unus erit consul, et is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Hunc iam qui impedituri sint, ne comitia habeat, parati sunt; . . . ; illa pestis immanis, manus importuna Catilinae prorumpet, quae populo Romano ruinam minatur; in agros suburbanos repente advolabit; versabitur in rostris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas; omni autem in sede ac loco ferrum flammamque metuemus; quae iam diu comparantur. Eadem ista omnia, si ornata suis praesidiis erit res publica, facile et magistratuum consiliis et privatorum diligentia comprimuntur.

Quae cum ita sint, iudices, primum rei publicae causa, qua <sup>40</sup> nulla res cuiquam potior debet esse, vos pro mea summa et vobis <sup>86</sup> cognita in re publica diligentia moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitae vestrae et ceterorum civium consulatis; deinde ego idem vos defensoris et amici officio adductus oro atque obsecro, iudices, ut ne hominis miseri et cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenae, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. Modo maximo beneficio populi Romani ornatus fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum consulatum attulisset; nunc idem squalore et sordibus confectus, lacrimis ac maerore perditus vester est supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, vestram misericordiam implorat, vestram potestatem ac vestras opes intuetur. Nolite per <sup>87</sup> deos immortales, iudices, hac eum cum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris ante partis honestatibus atque omni dignitate fortunaque privare. Atque ita vos L. Murena, iudices, orat atque obsecrat, si iniuste neminem laesit, si nullius aures voluntatemve violavit, si nemini, ut levissime dicam, odio nec domi nec militiae fuit, sit apud vos modestiae locus, sit demisso animo perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, iudices; una enim eripiuntur cum consulatu omnia; invidiam vero his temporibus habere consulatus ipse nullam potest; obicitur enim contionibus seditiosorum, insidiis coniuratorum, telis Catilinae, ad omne denique periculum atque ad omnem iniuriam solus opponitur. Quare quid invidendum Murenae <sup>88</sup> aut cuiquam nostrum sit in hoc praeclaro consulatu, non video,

iudices; quae vero miseranda sunt, ea et mihi ante oculos ver-  
 41 santur et vos videre et perspicere potestis. Si, quod Iuppiter  
 omen avertat, hunc vestris sententiis adflixeritis, quo se miser  
 vertet? domumne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis sui,  
 quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit,  
 eandem deformatam ignominia lugentemque videat? An ad ma-  
 trem, quae misera modo consulem osculata filium suum nunc cru-  
 ciatur et sollicita est, ne eundem paulo post spoliatum omni  
 89 dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem eius aut domum ap-  
 pello, quem nova poena legis et domo et parente et omnium  
 suorum consuetudine conspectuque privat? Ibit igitur in exsilium  
 miser. Quo? ad orientisne partes, in quibus annos multos legatus  
 fuit, exercitus duxit, res maximas gessit? At habet magnum do-  
 lorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reverti.  
 An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transal-  
 pina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderit,  
 eundem lugentem, maerentem, exsulem videat? In ea porro pro-  
 vincia quo animo C. Murenam fratrem suum adspiciet? Qui  
 huius dolor, qui illius maeror erit, quae utriusque lamentatio,  
 quanta autem perturbatio fortunae atque sermonis, cum, quibus  
 in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenam nuntii  
 litteraeque celebrarint et unde hospites atque amici gratulatum  
 Romam concurrerint, repente existet ipse nuntius suae calami-  
 90 tatis! Quae si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima  
 a mansuetudine et misericordia vestra, iudices, conservate populi  
 Romani beneficium, reddite rei publicae consulem, date hoc ipsius  
 pudori, date patri mortuo, date generi et familiae, date etiam  
 Lanuvino municipio honestissimo, quod in hac tota causa frequens  
 maestumque vidistis. Nolite a sacris patriis Iunonis Sospitae, cui  
 omnes consules facere necesse est, domesticum et suum consulem  
 potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti  
 commendatio aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem,  
 iudices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bo-  
 norum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimi-  
 cissimum huic coniurationi, quae nunc rem publicam labefactat,  
 futurum esse promittam et spondeam.



Verlag von Friedr. Andr. Perthes in Gotha.

**Schulausgaben**  
griechischer und lateinischer Klassiker  
mit deutschen erklärenden Anmerkungen  
in zwei Ausgaben:

- 1) mit Anmerkungen *unter dem Text*,
- 2) mit Text und Anmerkungen *in besonderen Heften*.

A. Griechische Klassiker.

<b>Demosthenes</b> , ausgewählte Reden. Von <b>J. Sörgel</b> .		
1. Bd.:	Die drei olynthischen Reden und die erste Rede gegen Philipp. <b>3. Aufl.</b>	<i>M</i> 1. 20.
2. Bd.:	Rede über den Frieden. Zweite Rede gegen Philipp. Rede über die Angelegenheiten im Chersones. Dritte Rede gegen Philipp. <b>2. Aufl.</b>	<i>M</i> 1. 80.
<b>Euripides</b> ,	Medea. Von <b>S. Mekler</b>	<i>M</i> 1. —.
„	Iphigenie in Taurien. Von <b>S. Mekler</b>	<i>M</i> 1. 20.
<b>Herodotos</b> .	Von <b>J. Sitzler</b> .	
7. Buch		<i>M</i> 2. —.
8. Buch		<i>M</i> 1. 30.
9. Buch		<i>M</i> 1. 30.
<b>Homer</b> , Ilias. Von <b>G. Stier</b> .		
1. Heft:	Gesang 1—3	<i>M</i> 1. 50.
2. Heft:	Gesang 4—6	<i>M</i> 1. 50.
3. Heft:	Gesang 7—9	<i>M</i> 1. 50.
4. Heft:	Gesang 10—12	<i>M</i> 1. 50.
5. Heft:	Gesang 13—15	<i>M</i> 1. 50.
6. Heft:	Gesang 16—18	<i>M</i> 1. 50.
7. Heft:	Gesang 19—21	<i>M</i> 1. —.
8. Heft:	Gesang 22—24	<i>M</i> 1. 50.
	Anhang hierzu (Wörterbuch der Eigennamen)	<i>M</i> 1. —.
<b>Homer</b> , Odyssee. Von <b>F. Weck</b> .		
1. Heft:	Gesang 1—3	<i>M</i> 1. —.
2. Heft:	Gesang 4—6	<i>M</i> 1. —.
3. Heft:	Gesang 7—9	<i>M</i> 1. —.
4. Heft:	Gesang 10—12	<i>M</i> 1. 20.
5. Heft:	Gesang 13—15	<i>M</i> 1. 20.
6. Heft:	Gesang 16—18	<i>M</i> 1. 20.
7. Heft:	Gesang 19—21	<i>M</i> 1. 20.
8. Heft:	Gesang 22—24	<i>M</i> 1. 20.
<b>Lysias</b> , ausgewählte Reden. Von <b>W. Kocks</b> .		
1. Band		<i>M</i> 1. 50.
2. Band		<i>M</i> 1. 50.
<b>Plato</b> , ausgewählte Schriften. Von <b>H. Bertram</b> .		
1. Bd.:	Apologie des Sokrates und Kriton. <b>2. Aufl.</b>	<i>M</i> 1. —.
2. Bd.:	Protagoras	<i>M</i> 1. —.
3. Bd.:	Laches	<i>M</i> —. 60.
4. Bd.:	Euthyphron	<i>M</i> —. 60.

Verlag von Friedrich Andreas Perthes in Gotha.

Plutarch, Brutus. Von R. Paukstadt . . . . .	<i>M</i>	1. 30.
Sophokles, Antigone. Von G. Kern. 2. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. —.
„ König Ödipus. Von G. Kern. 2. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. —.
„ Ödipus auf Kolonos. Von Fr. Sartorius . . . . .	<i>M</i>	— 80.
„ Elektra. Von G. H. Müller . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
„ Philoktetes. Von G. H. Müller . . . . .	<i>M</i>	1. —.
„ Ajax. Von R. Paehler . . . . .	<i>M</i>	1. 50.
Thukydides. Von J. Sitzler.		
Buch 1. . . . .	<i>M</i>	2. 10.
Buch 6 . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
Buch 7 . . . . .	<i>M</i>	1. 80.
Xenophon, Anabasis. Von R. Hansen.		
1. Bd.: Buch 1 u. 2. 2. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. 20.
2. Bd.: Buch 3—5. 2. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. 20.
3. Bd.: Buch 6 u. 7 . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
Hellenika.		
1. Bd.: Buch 1 u. 2. Von H. Zurborg . . . . .	<i>M</i>	1. —.
2. Bd.: Buch 3 u. 4. Von R. Grosser . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
3. Bd.: Buch 5—7. Von R. Grosser . . . . .	<i>M</i>	2. 10.
Xenophon, Memorabilien. Von E. Weifsenborn.		
1. Bd.: Buch 1 u. 2 . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
2. Bd.: Buch 3 u. 4 . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
<b>B. Lateinische Klassiker.</b>		
Caesar, de bello Gallico. Von R. Menge.		
1. Bd.: Buch 1—3. 4. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. 30.
2. Bd.: Buch 4—6. 4. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. 30.
3. Bd.: Buch 7 u. 8. 3. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. 30.
Anhang hierzu. 4. Aufl. . . . .	<i>M</i>	— 60.
Cicero, Rede für Sex. Roscius. Von G. Landgraf. 2. Aufl.	<i>M</i>	1. —.
„ Rede über das Imperium des Cn. Pompeius. Von		
A. Deuerling. 2. Aufl. . . . .	<i>M</i>	— 80.
„ Rede für P. Sestius. Von R. Bouterwek . . . . .	<i>M</i>	1. 50.
„ Rede für Milo. Von R. Bouterwek . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
„ Rede für L. Murena. Von J. Strengé . . . . .	<i>M</i>	— 75.
„ Reden gegen Catilina. Von K. Hachtmann. 3. Aufl.	<i>M</i>	1. —.
„ Divinatio in Q. Caecilium. Von K. Hachtmann. . . . .	<i>M</i>	— 45.
„ Rede gegen C. Verres. Von K. Hachtmann.		
Buch 4 . . . . .	<i>M</i>	1. 30.
Buch 5 . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
„ Rede für Q. Ligarius. Von J. Strengé . . . . .	<i>M</i>	— 60.
„ Rede für den Dichter Archias. Von J. Strengé . . . . .	<i>M</i>	— 60.
„ Rede für den König Deiotarus. Von J. Strengé . . . . .	<i>M</i>	— 60.
„ de oratore I. Von G. Stölzle . . . . .	<i>M</i>	1. 50.
„ de officiis libri tres. Von P. Dettweiler . . . . .	<i>M</i>	2. 25.
„ Laelius. Von A. Strelitz . . . . .	<i>M</i>	1. —.
„ Tuskulanen. Von L. W. Hasper.		
1. Bd.: Buch 1 u. 2 . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
2. Bd.: Buch 3—5 . . . . .	<i>M</i>	1. 20.
„ Cato maior de senectute. Von H. Anz . . . . .	<i>M</i>	— 90.
„ Somnium Scipionis. Von H. Anz . . . . .	<i>M</i>	— 30.
„ Paradoxa. Von H. Anz . . . . .	<i>M</i>	— 60.
Cornelius Nepos. Von W. Martens. 2. Aufl. . . . .	<i>M</i>	1. 20.
Horaz, Oden und Epoden. Von E. Rosenberg. 2. Aufl. . . . .	<i>M</i>	2. 25.
„ Satiren. Von K. O. Breithaupt . . . . .	<i>M</i>	1. 80.
„ Episteln. Von H. S. Anton . . . . .	<i>M</i>	2. 10.

Verlag von Friedrich Andreas Perthes in Gotha.

<b>Livius, ab urbe condita.</b>		
Buch 1.	Von M. Heynacher. 2. Aufl.	M 1. —.
Buch 2.	Von Th. Klett . . . . .	M 1. —.
Buch 8.	Von E. Ziegeler . . . . .	M 1. —.
Buch 9.	Von E. Ziegeler . . . . .	M 1. 10.
Buch 22.	Von Fr. Luterbacher. 2. Aufl.	M 1. 20.
Buch 23.	Von G. Egelhaaf . . . . .	M 1. 20.
<b>Ovid, Metamorphosen. Von H. Magnus.</b>		
1. Bd.: Buch 1—5 . . . . .	M	1. 80.
2. Bd.: Buch 6—10 . . . . .	M	1. 80.
3. Bd.: Buch 11—15 . . . . .	M	1. 80.
Anhang hierzu . . . . .	M	— 60.
<b>Sallust. Von J. H. Schmalz.</b>		
1. Bd.: De bello Catilinae liber. 3. Aufl.	M	1. —.
2. Bd.: De bello Jugurthino liber. 2. Aufl.	M	1. 20.
<b>Seneca, Ausgew. moralische Briefe. Von G. Hefs</b>		
<b>Tacitus, Annalen. Von W. Pfitzner.</b>		
1. Bd.: Buch 1 u. 2 . . . . .	M	1. 20.
2. Bd.: Buch 3—6. 2. Aufl. . . . .	M	1. 50.
3. Bd.: Buch 11—13 . . . . .	M	1. 20.
4. Bd.: Buch 14—16 . . . . .	M	1. 50.
„ Germania. Von G. Egelhaaf. 2. Aufl.	M	— 60.
„ Agricola. Von K. Knaut . . . . .	M	— 80.
„ Dialogus. Von E. Wolf . . . . .	M	1. 20.
<b>Vergil, Aeneis. Von O. Brosin.</b>		
1. Bd.: Buch 1 u. 2. 3. Aufl. . . . .	M	1. 30.
2. Bd.: Buch 3 u. 4. 2. Aufl. . . . .	M	1. 30.
3. Bd.: Buch 5 u. 6. 2. Aufl. . . . .	M	1. 80.
4. Bd.: Buch 7—9 . . . . .	M	2. 10.
5. Bd.: Buch 10—12. Von O. Brosin u. L. Heitkamp	M	1. 80.
Anhang hierzu. 3. Aufl. . . . .	M	— 30.
<b>Ann.: Von den griechischen und lateinischen Autoren können auch Texte und Kommentare allein bezogen werden.</b>		
<b>Anthologie aus den röm. Elegikern I u. II. Von K. Peters à M</b> 1. 50.		

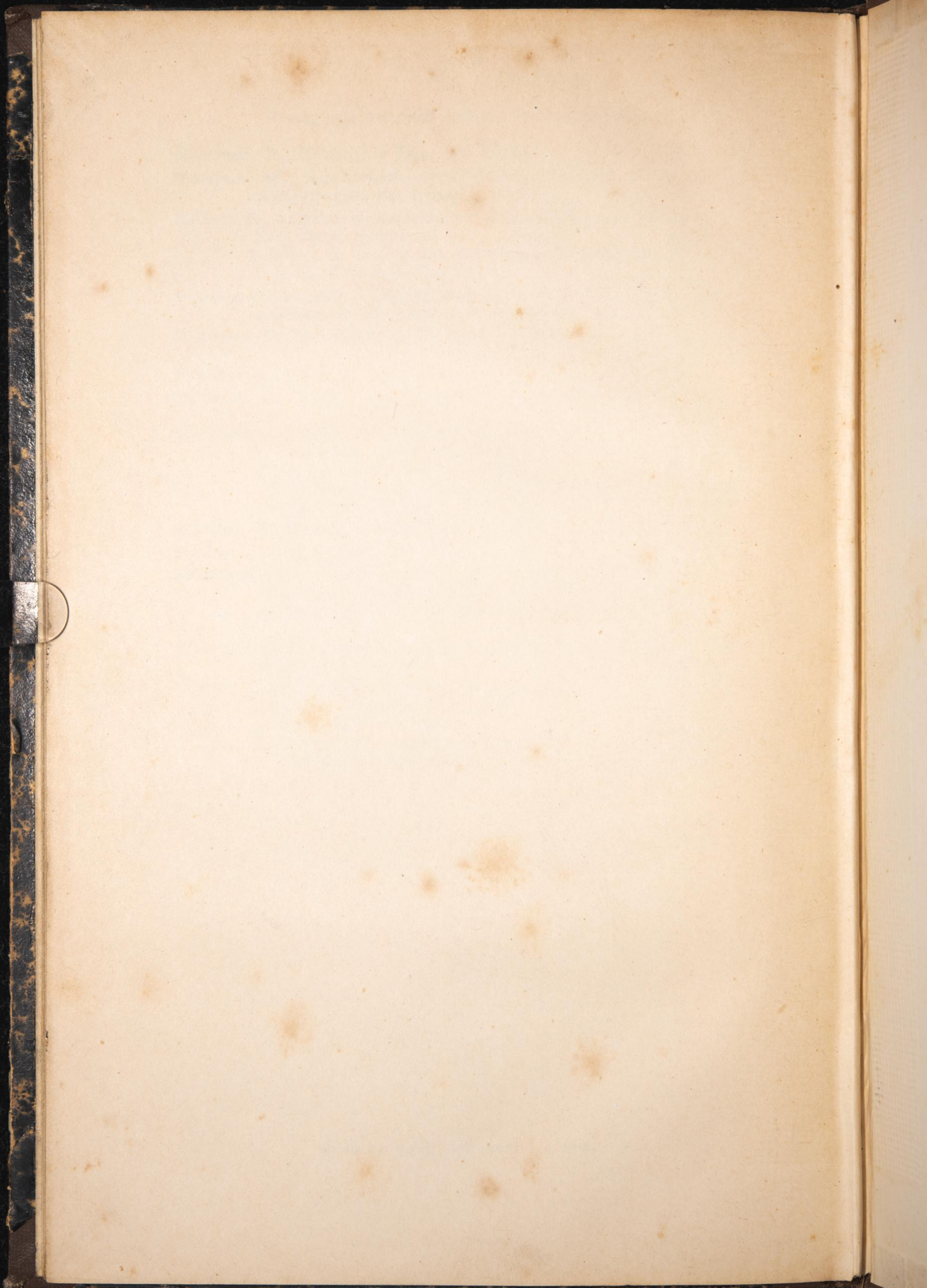
~~~~~  
**Hilfsbücher für den altsprachlichen Unterricht.**

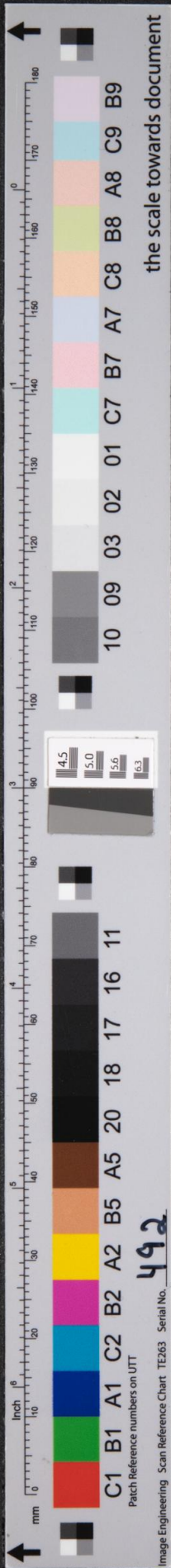
|                                                                                                                                                                               |     |                     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|---------------------|
| <b>Bachof, E., Griechisches Elementarbuch. Nach den neuesten preussischen Unterrichtsbestimmungen bearbeitet. (U. a. in verschiedenen preussischen Provinzen eingeführt.)</b> |     |                     |
| 1. Teil . . . . .                                                                                                                                                             | M   | 2. 40.              |
| 2. Teil (Anhang) . . . . .                                                                                                                                                    | M   | 1. —.               |
| <b>Baumann, I., Platons Phaedon. Philosophisch erklärt. . . M</b> 4. —.                                                                                                       |     |                     |
| <b>Frigell, A., Prolegomena in T. Livii</b>                                                                                                                                   |     |                     |
| lib. XXII . . . . .                                                                                                                                                           | M   | 1. 20.              |
| lib. XXIII . . . . .                                                                                                                                                          | M   | 1. 20.              |
| <b>Hansen, R., Wörterbuch zu Xenophons Anabasis und Hellenika.</b>                                                                                                            |     |                     |
|                                                                                                                                                                               | M   | 1. 60. geb. M 2. —. |
| „ Vokabeln I u. II. . . . .                                                                                                                                                   | à M | — 60.               |
| <b>Historia philosophiae graecae et romanae. Von Ritter et Preller ed. Fr. Schultefs und W. Wellmann. 7. Aufl. M</b> 10. —.                                                   |     |                     |
| <b>Köhler, E., Der Sprachgebrauch des Cornelius Nepos in der Kasussyntax. M</b> — 80.                                                                                         |     |                     |

Verlag von Friedrich Andreas Perthes in Gotha.

|                                                                                                                                                                                                          |                |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|-----|
| <b>Kammer, E.</b> , Homerische Vers- und Formlehre . . . . .                                                                                                                                             | <i>M</i> —.    | 80. |
| <b>Martens, W.</b> , Alphabetisch-etymologisches Vocabular zu den Lebensbeschreibungen des Cornelius Nepos . . . . .                                                                                     | <i>M</i> —.    | 80. |
| <b>Müller, E.</b> , Aufgaben zu lateinischen Stilübungen im Anschluß an Ciceros Rede für P. Sestius . . . . .                                                                                            | <i>M</i> —.    | 30. |
| „ Aufgaben zu lateinischen Stilübungen im Anschluß an Ciceros I. u. II. Philippische Rede . . . . .                                                                                                      | <i>M</i> —.    | 40. |
| <b>Netzker-Rademann</b> , Deutsch-lateinisches Übungsbuch für Quarta im Anschluß an die Lektüre des Cornelius Nepos . . . . .                                                                            | <i>M</i> 2. —. |     |
| <b>Reuchlin, H.</b> , Regeln über die Behandlung der Dafs-Sätze im Lateinischen. . . . .                                                                                                                 | <i>M</i> 1. —. |     |
| <b>Rosenberg</b> , Die Lyrik des Horaz . . . . .                                                                                                                                                         | <i>M</i> 3. —. |     |
| <b>Schmidt, E.</b> , Vocabeln und Phrasen zu Homers Odyssee. Heft I. . . . .                                                                                                                             | <i>M</i> —.    | 40. |
| <b>Schultefs, F.</b> , Vorlagen zu lateinischen Stilübungen. . . . .                                                                                                                                     |                |     |
| 1. Variationen zu Cicero und Livius . . . . .                                                                                                                                                            | <i>M</i> 2.    | 40. |
| 2. Variationen zu Cicero und Tacitus . . . . .                                                                                                                                                           | <i>M</i> 2.    | 40. |
| „ Beispielsammlung. (Sonderabdruck aus dem ersten Hefte der „Vorlagen zu lateinischen Stilübungen“.) . . . . .                                                                                           | <i>M</i> —.    | 60. |
| <b>Schulze, E.</b> , Skizzen hellenischer Dichtkunst . . . . .                                                                                                                                           | <i>M</i> 2.    | 40. |
| <b>Sitzler, J.</b> , Präparation. . . . .                                                                                                                                                                | <i>M</i> —.    | 80. |
| <b>Tabellarisches Verzeichnis</b> der hauptsächlichsten latein. Wörter von schwankender Schreibweise nach den neuesten Ergebnissen zusammengestellt. Ein Anhang zu jeder lateinischen Grammatik. . . . . | <i>M</i> —.    | 35. |
| <b>Wagener, C.</b> , Hauptschwierigkeiten der lateinischen Formenlehre in alphabetischer Reihenfolge . . . . .                                                                                           | <i>M</i> 2. —. |     |
| <b>Weber, H.</b> , Griechische Elementar-Grammatik . . . . .                                                                                                                                             | <i>M</i> 2.    | 40. |
| „ Lateinische Elementar-Grammatik. . . . .                                                                                                                                                               |                |     |
| 1. Formenlehre. <b>2. Aufl.</b> . . . . .                                                                                                                                                                | <i>M</i> 2. —. |     |
| 2. Elemente der lateinischen Syntax . . . . .                                                                                                                                                            | <i>M</i> 1.    | 60. |
| 3. Elemente der lateinischen Darstellung . . . . .                                                                                                                                                       | <i>M</i> —.    | 80. |

A - 80.  
des Lebens  
A - 80.  
in Cicero  
A - 30.  
in Cicero  
A - 40.  
Quarta in  
A 2 -  
abimischen  
A 1 -  
A 3 -  
Heft 1.  
A - 40.  
A 2 40.  
A 2 40.  
Heft der  
A - 60.  
A 2 40.  
A - 80.  
Wörter von  
inissen zu.  
Grammatik.  
A - 35.  
in alpha  
A 2 -  
A 2 40.  
A 2 -  
A 1 60.  
A - 80.





the scale towards document

Andreas Perthes in Gotha.

|                                                                                                     |          |        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|--------|
| acher. 2. Aufl. . . . .                                                                             | <i>M</i> | 1. —.  |
| er . . . . .                                                                                        | <i>M</i> | 1. —.  |
| er . . . . .                                                                                        | <i>M</i> | 1. 10. |
| rbacher. 2. Aufl. . . . .                                                                           | <i>M</i> | 1. 20. |
| aaaf . . . . .                                                                                      | <i>M</i> | 1. 20. |
| agnus. . . . .                                                                                      | <i>M</i> | 1. 80. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 80. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 80. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | — 60.  |
| ae liber. 3. Aufl. . . . .                                                                          | <i>M</i> | 1. —.  |
| nino liber. 2. Aufl. . . . .                                                                        | <i>M</i> | 1. 20. |
| e. Von G. Hefs . . . . .                                                                            | <i>M</i> | 1. 80. |
| tzner. . . . .                                                                                      | <i>M</i> | 1. 20. |
| Aufl. . . . .                                                                                       | <i>M</i> | 1. 50. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 20. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 50. |
| gelhaaf. 2. Aufl. . . . .                                                                           | <i>M</i> | — 60.  |
| aut . . . . .                                                                                       | <i>M</i> | — 80.  |
| bliff . . . . .                                                                                     | <i>M</i> | 1. 20. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 30. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 30. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 80. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 2. 10. |
| on O. Brosin u. L. Heitkamp                                                                         | <i>M</i> | 1. 80. |
| l. . . . .                                                                                          | <i>M</i> | — 30.  |
| ateinischen Autoren können auch Texte<br>ogen werden.                                               |          |        |
| ern I u. II. Von K. Peters à                                                                        | <i>M</i> | 1. 50. |
| ~~~~~                                                                                               |          |        |
| tsprachlichen Unterricht.                                                                           |          |        |
| rbuch. Nach den neuesten preussischen<br>ngen bearbeitet. (U. a. in verschiedenen<br>n eingeführt.) | <i>M</i> | 2. 40. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. —.  |
| Philosophisch erklärt . . . . .                                                                     | <i>M</i> | 4. —.  |
| ivii . . . . .                                                                                      | <i>M</i> | 1. 20. |
| . . . . .                                                                                           | <i>M</i> | 1. 20. |
| ophons Anabasis und Hellenika.<br><i>M</i> 1. 60. geb. <i>M</i> 2. —.                               |          |        |
| . . . . . à <i>M</i> — 60.                                                                          |          |        |
| e et romanae. Von Ritter et Preller<br>W. Wellmann. 7. Aufl. <i>M</i> 10. —.                        |          |        |
| es Cornelius Nepos in der Kasussyntax.<br><i>M</i> — 80.                                            |          |        |